

Łódź, dnia 1 września 2024r.

**INSTYTUT
ANGLISTYKI**

Wydział Filologiczny UŁ

dr hab. Iwona Witczak-Plisiecka, prof. UŁ

<https://orcid.org/0000-0002-0708-2091>

Uniwersytet Łódzki

Zakład Języka Angielskiego i Językoznawstwa Stosowanego

91-404 Łódź, ul. Pomorska 171/173

e-mail: iwona.plisiecka@uni.lodz.pl

Recenzja pracy doktorskiej mgr Pauliny Florczak pod tytułem „The use of proverbs in parliamentary debates in the British Parliament” (Użycie przysłów w dyskursie parlamentarnym na obradach Parlamentu Brytyjskiego) napisanej pod kierunkiem dr hab. Hanny Pułaczewskiej w Uniwersytecie Szczecińskim

Przedstawiona do oceny praca porusza ciekawy temat użycia przysłów w brytyjskim dyskursie parlamentarnym. Jak słusznie zauważa Autorka we wstępie do pracy, jest to temat interdyscyplinarny, który łączy świat polityki i dyskursu politycznego z korpusowymi badaniami ilościowymi oraz funkcjonalną analizą socjopragmatyczną. Rozważania Autorki na temat użycia przysłów w brytyjskim dyskursie parlamentarnym pod względem funkcjonalnym ujęte zostały w ramę teorii aktów mowy, która stara się opisać funkcje różnorodnych wypowiedzi językowych. Analiza powiązana jest także z kluczową dla retoryki politycznej teorią argumentacji oraz językoznawstwem korpusowym, pozwalającym na badania obecności i frekwencji wybranych form językowych.

Praca pani Pauliny Florczak przedstawia analizę przysłów używanych w debatach Parlamentu Brytyjskiego na przestrzeni dziesięciu lat, od 1996 do 2005 roku. Tekst podzielony jest na jedenaście rozdziałów, z których pierwszy jest wstępem, a ostatni stanowi jednocześnie podsumowanie pracy i przedstawia wnioski wypływające z przeprowadzonej analizy. Rozdziały od drugiego do piątego stanowią część pierwszą pracy i ukazują zagadnienia teoretyczne ważne dla tematu, rozdziały od szóstego do dziesiątego stanowią część drugą – empiryczną. Bibliografia pracy liczy 100 pozycji, znajdujemy także osobną listę wykorzystanych słowników

i encyklopedii (w liczbie 7) oraz źródeł internetowych (5 pozycji). Zebrana i wykorzystana literatura jest w języku angielskim, polskim i niemieckim. Wydruk zawiera także 6 załączników oraz streszczenia w języku polskim i angielskim. Załącznik pierwszy zawiera listę przysłów zlokalizowanych w analizowanym dyskursie z podaniem ich frekwencji w korpusie, załącznik drugi przedstawia listę przysłów uporządkowanych według typu argumentacji, załącznik trzeci prezentuje poszczególne przysłowia podając klasyfikację ich użycia według typu aktu mowy i z podaniem frekwencji wybranych funkcji. Załącznik czwarty podaje listę pytań retorycznych, które zawierają przysłowie. Załącznik piąty zawiera tabelę, która wskazuje markery epistemiczne, dowodowe lub illokucyjne, wprowadzające przysłowia. Załącznik szósty – najdłuższy – liczący ponad 200 stron, przedstawia analizowane konteksty użycia przysłów ze wskazaniem aktu illokucyjnego, realizowanego w każdym indywidualnym przypadku. Załącznik ten pokazuje, że konteksty poddane analizie są rozbudowane i pozwalają na adekwatną ocenę funkcji wprowadzanej przez użycie przysłowia w wybranym przypadku.

Trzeba zauważyć, że plan badawczy nakreślony w pracy jest ambitny i wielowątkowy. Autorka stawia sobie za cel zidentyfikowanie przysłów używanych w debacie parlamentarnej, określenie ich funkcji oraz powiązanie funkcji wyrażonych w kategoriach teorii aktów mowy z teorią argumentacji. Wśród wyjściowych pytań badawczych (str. 13) odnajdujemy następujące problemy: 1) częstotliwość występowania przysłów w brytyjskim dyskursie parlamentarnym; 2) rola przysłów w wyrażaniu odpowiedniego aktu mowy; 3) frekwencja asercji, dyrektyw oraz aktów komisyjnych powiązanych z przysłowiami; 4) rodzaje argumentów wprowadzanych do dyskursu parlamentarnego za pomocą przysłów; 5) metody umiejscawiania przysłów w kontekstach argumentacyjnych na poziomie makro; w tym frekwencja przysłów użytych argumentacyjnie oraz tych użytych bez widocznego planu argumentacyjnego, a także użycie przysłów ze ueksplicytnionym wskazaniem ich roli argumentacyjnej w opozycji do użycia przysłów w sposób kontragumentacyjny; 6) metody umiejscawiania przysłów w kontekstach mikro-poziomu, w tym wskazanie formy kanonicznej aktu mowy i aktów niekanonicznych, użycie przysłów w pytaniach retorycznych oraz wskazanie ewentualnej obecności markerów epistemicznych, ewidencyjnych, bądź illokucyjnych. W ostatnim rozdziale pracy, zawierającym wnioski, Autorka odnosi się do wszystkich tych pytań, co stanowi klarowną ramę dla całej dyskusji.

Identyfikacja przysłów użytych w brytyjskim dyskursie parlamentarnym w Izbie Gmin i w Izbie Lordów w latach 1996-2005 przeprowadzona została poprzez odniesienie do The Oxford Dictionary of Proverbs z roku 2008 oraz użycie ogólnodostępnego korpusu – Hansard Corpus: the British Parliament, który gromadzi wszystkie brytyjskie debaty parlamentarne. Przeszukanie korpusu ujawniło, że w latach 1996-2005 użyto 248 przysłów obecnych

w wybranym przez Autorkę Słowniku, a ogólna liczba użyć przysłów wynosiła 2462. Następnie Autorka sporządziła listę 35 najczęściej użytych przysłów, dla których liczba poszczególnych użyć wyniosła 515. W ten sposób wyselekcjonowano 515 kontekstów, które zostały poddane szczegółowej analizie. Ważnym aspektem wyszukiwania jest, że Autorka wzięła pod uwagę różne warianty wybranych przysłów, ich modyfikacje syntaktyczne i leksykalne, także ich negacje.

Bez wątpienia praca pani Pauliny Florczak jest projektem ambitnym i wielowątkowym, który wymaga orientacji w funkcjonalnych teoriach językoznawczych oraz znajomości mechanizmów dyskursu politycznego, łącząc badania ilościowe i jakościowe wymaga także sprawności w operacjach na korpusie oraz umiejętności zadawania właściwych pytań w celu analizy danych korpusowych, gdyż, jak wiemy, korpusy nie odpowiadają na pytanie dlaczego.

W części teoretycznej pracy znajdujemy wprowadzenie do teorii aktów mowy oraz teorii argumentacji, ale informacje na temat dyskursu politycznego są raczej ogólnikowe (głównie strony 42-47), pomimo iż temat ten posiada ogromną literaturę. Pomimo koncentracji na pracach Vandervekena i Searlea, wyczuwalne jest w pracy podejście kognitywne, implikowane raczej niż deklarowane, sam tekst posiada kilka zaledwie odniesień do G. Lakoffa i kognitywnej teorii metafory (np. str. 31 i następne).

Powyższe uwagi nie wskazują na istotne braki w pracy, a raczej na sposób jej sprofilowania, w którym konieczne było wyłonienie elementów bardziej centralnych i peryferyjnych. Pomimo że Autorka nie poświęca wyżej wspomnianym teoriom zbyt wiele miejsca, widać, że ma dużą wiedzę w zakresie tematyki pracy, na przykład zdecydowanie dobrze orientuje się w zawiłościach życia politycznego Wielkiej Brytanii, o czy świadczy między innymi rozdział trzeci.

Wracając do teorii aktów mowy, Autorka wskazuje ją jako podstawowe dla swojego badania narzędzie z zakresu językoznawstwa teoretycznego. Teoria ta w powiązaniu z teorią argumentacji służy w projekcie do klasyfikacji analizowanych przysłów. Autorka opiera się tutaj o klasyfikację zaproponowaną przez Johna Searlea, moim zdaniem zastosowanie oryginalnej klasyfikacji Johna L. Austina mogłoby przynieść ciekawsze rezultaty i dać głębszy wgląd w strategie polityczne, przede wszystkim dzięki kategorii Exercitives, która grupuje wyrażenia mowne wykorzystujące władzę i autorytet w świecie społecznym. Wprawdzie klasyfikacja Searlea jest bardziej przejrzysta i bliższa klasyfikacji czasowników, niż eksplicytnie zorientowana na wieloznaczność form klasyfikacja Austina, jednak szczególnie w połączeniu z teorią argumentacji (tutaj w wydaniu van Eemeren i Grootendorsta) model austinowski wydaje się potencjalnie bardziej obiecujący.

Autorka odnosi się także do klasyfikacji Bacha i Harnisha z roku 1979, ale pomija istotne rozróżnienie, które autorzy czynią rozgraniczając akty komunikacyjne, bardziej prywatne, od skonwencjonalizowanych aktów publicznych. Czytelnik otrzymuje listę klasyfikacji Bacha i Harnisha, ale brak jest komentarza w jaki sposób może być ona powiązana z głównym wywodem. Moim zdaniem wyraźnie kognitywne podejście Bacha i Harnisha nie pasuje zbyt dobrze do znacznie bardziej ogólnego i abstrakcyjnego spojrzenia Searlea.

Niepokój teoretyczny może budzić opinia Autorki, że Austin zaproponował klasyfikację trzech typów aktów w ramach jednego aktu mowy – chodzi tutaj oczywiście o wewnętrzną strukturę aktu mowy, w którym możemy wyróżnić akt lokucyjny (formę, czyli sens i odniesienie), illokucyjny (czyli funkcję społeczną wypowiedzi) oraz akt perlokucyjny (czyli rezultat lub konsekwencję wypowiedzi). Stawianie tej „klasyfikacji”, która opisuje bardziej perspektywę spojrzenia na akt mowy równoległe z klasyfikacją funkcjonalną, czyli katalogiem funkcji społecznych (illokucyjnych) budzi mój sprzeciw. Poza tym, Autorka mówi o klasyfikacji aktów i czasowników wg Searla podczas gdy klasyfikacja Searlea dotyczy aktów mowy, a nie czasowników języka angielskiego, za pomocą których oczywiście takie kategorie są opisywane. Nie znaczy to jednak, że każde użycie danego czasownika pozwoli na zaklasyfikowanie wypowiedzi, w której został on użyty do kategorii, określanej tymże czasownikiem w charakterze metajęzykowym. Nie każda wypowiedź zawierająca słowo „promise” stanowi obietnicę, a cała teoria aktów mowy powstała na fundamencie refleksji, że wypowiedzi pozornie opisowe mogą stanowić działanie w sferze społecznej. Pomimo odniesień do problemu kategorii abstrakcyjnej i „tokenu” – realizacji takiej kategorii w języku, problem takiej relacji nie jest najwyraźniej zupełnie czytelny. Potwierdzają to, jak mniemam, zmagania w kontekście 23 podkategorii aktów illokucyjnych, przyjętych za Vandervekenem i Searlem, gdzie np. czasowniki angielskie „assure” i „suggest” mają przypisane dwie kategorie, tzn. ich konkretne użycie może być rozpoznane jako asercja lub akt komisyjny (por. str. 58).

Problem konwencjonalnego połączenia formy i funkcji działania w kontekście aktów mowy nie jest prosty, ale pomoc mogłaby tutaj literatura poświęcona asercji oraz zwrócenie uwagi, że większość eksplicytnych aktów mowy desygnujących działanie w przestrzeni społecznej, także aktów prawnych i konstytuujących nową rzeczywistość może mieć naturę „podwójną”, czyli opisując zamierzoną sytuację, jednocześnie powołują ją do istnienia – nie bez przyczyny Austin (1962/1975) nazywał akty performatywne „przebierańcami” (ang. „masquerades”).

Można mieć też wrażenie, że Autorka czasami utożsamia akty bezpośrednie (ang. „direct”), w których występuje zbieżność funkcji z konwencjonalną funkcją związaną z formą gramatyczną (np. tryb rozkazujący dla dyrektywy) z aktami eksplicytnymi (por. str. 302-303).

Wracając do wyborów Autorki, przyjęcie klasyfikacji Vandervekena i Searlea sprawia, że w analizie identyfikowane są głównie asercje i dyrektywy (także w rozdziale 10), w zasadzie nie ma aktów deklaracyjnych, nie występują one w statystykach i zestawieniach w tabelach, co też zasługuje na komentarz. Jest natomiast domieszka aktów ekspresywnych, wyrażających w większości podziękowania, przeprosiny, czy podziw. Należałoby jednak zwrócić uwagę, że w kontekście dyskursu parlamentarnego i związanych z nim konwencji grzecznościowych, takie akty mogą być bardzo powierzchowne. Pozostaje mieć tylko nadzieję, że wgląd Autorki w konteksty był wystarczająco głęboki aby odczytać możliwą ironię, sarkazm i inne znaczenia implikowane. Biorąc pod uwagę rzetelność i pracowitość Autorki, która widoczna jest w pracy, myślę, że więcej pewności siebie i etnometodologiczna próba zaproponowania własnej klasyfikacji (może formy hybrydy z istniejącymi), motywowanej posiadanym materiałem badawczym przyniosłaby jeszcze ciekawsze rezultaty od tych już otrzymanych.

Praca pani Pauliny Florczak jest wielowątkowa i wymaga syntezy różnych narzędzi lingwistycznych, jednak eklektyzm, który znajdujemy w części poświęconej pragmalingwistyce, w szczególności teorii aktów mowy wydaje się nadmierny i może wynikać z nieco powierzchownego potraktowania różnych modeli tej teorii, z których nie wszystkie są kompatybilne w sytuacji współczesnego językoznawstwa, chociaż mogą zgodnie czynić odniesienia do tradycji austinowskiej. Sekcja na temat ewaluacji teorii aktów mowy (str. 62-63) jest dość powierzchowna i w zasadzie służy wprowadzeniu rozróżnienia na akty skali mikro i makro w ujęciu van Dijka z lat 70-tych ubiegłego wieku. Moim zdaniem, nie ma dziś jednej teorii aktów mowy, ale konstelacja różnorodnych modeli, które mogą rozwijać się w dużej mierze niezależnie od siebie (por. Witeczak-Plisiecka 2013). Podział aktu na aspekty lokucji, illokucji i perlokucji, zaproponowany przez Austina jest niezgodny z modelem teorii aktów mowy Searlea, a abstrakcyjne, metajęzykowe akty pragmatyczne Jacoba Meyera nie są tożsame z kategoriami według Vandervekena i Searlea, chociaż idea „usytuowania” (ang. *situatedness*) aktu mowy jest w pragmatyce uniwersalna. Różne aspekty wybranych modeli obecne w pracy wydają się być dobrane wybiórczo i trochę przypadkowo, a literatura przedmiotu poza kilkoma wyjątkami (np. Lewiński 2021) nieco staroświecka.

Moja krytyka dotyczy przede wszystkim krótkiej części teoretycznej (np. str. 46 w ramach zaledwie 51 stron rozważań teoretycznych), ponieważ w innych miejscach w pracy Autorka podkreśla wieloznaczność formy przysłowia, które nabiera konkretnego znaczenia w kategoriach aktu mowy w momencie użycia w kontekście. O zrozumieniu tego zjawiska świadczy także analiza przykładów przedstawiona przez Autorkę, niestety sformułowania w części teoretycznej są miejscami problematyczne (choć jest słuszne odniesienie do tego problemu na przykład na str. 54).

Ciekawe i wartościowe jest połączenie pragmalingwistycznej idei mikro i makro aktów z aktami elementarnymi i złożonymi w rozumieniu van Eemeren i Grootendorsta na potrzeby pełnej perswazji dyskursu politycznego, chociaż tutaj także potencjał literatury przedmiotu nie został w pełni wykorzystany (por. listę bibliograficzną w Fetzer i Witczak-Plisiecka 2021). Na stronie 94, w rozdziale poświęconym debacie stanowiącej ramę dla aktów mowy i przysłów, w odniesieniu do Webera, Autorka zamieszcza skonstruowany samodzielnie diagram ukazujący wielowarstwowe konteksty języka debaty politycznej.

Dojrzałość Autorki widoczna jest w jej zrozumieniu braku uniwersalności przysłów, świadomości ich zależności od kontekstu wypowiedzi, zależności od kultury, w której się pojawiają. Cytując Jesensek (2014), Autorka sugeruje, że przysłowia wykazują podwójność funkcji pragmatycznej, z jednej strony są zapisem „ludowej” (czy też społecznej) „mądrości” (czy raczej wartości lub opinii), z drugiej strony – użyte w konkretnej sytuacji – nabierają mocy aktu mowy stanowiąc, np. radę, krytykę, zachętę, etc. Szczególnie ten drugi aspekt obecny jest w wielu publikacjach na temat użycia przysłów i jest istotny dla tematu ocenianej pracy doktorskiej. Argumentacyjny charakter przysłowia użytego w interakcji werbalnej dyskutowany jest w pracy w odniesieniu do teorii Norricka z lat osiemdziesiątych XX wieku.

Na uwagę zasługuje także fakt, że Autorka podkreśla różnorodne mechanizmy językowe stosowane w przysłowiach, które swoją siłą retoryczną mogą częściowo czerpać z form na różnych poziomach języka, np. z form fonologicznych, składniowych, stylistycznych, czyli na przykład używać mogą rymów lub aliteracji, struktur tautologicznych, metafor i metonimii, powtórzeń, hiperboli, pytań retorycznych.

Ważnym podziałem w pracy jest podział na akty na poziomie mikro, czyli na poziomie zdania, oraz na poziomie makro, czyli jako element bardziej złożonego planu argumentacyjnego. Można by spierać się o wybory na poziomie kategorii argumentacyjnych (np. cztery rodzaje argumentacji na poziomie makro), jednak nieuniknionym jest, że będą to zawsze wybory w dużym stopniu arbitralne. Należy zatem skoncentrować się na tym, że analiza jest wyraźnie autorska, rzetelna i wnikliwa. Znaczniki mocy illokucyjnej, epistemiczne i dowodowe (ewidencyjne) (str. 270 i następne) są opisane, a dyskusja zilustrowana czytelnie za pomocą tabel podających statystykę dla poszczególnych markerów (np. str. 271-272), z podziałem na formy kanoniczne i niekanoniczne wewnętrznych aktów mowy (str. 273).

Pod względem technicznym, praca przedstawiona jest w sposób jasny, czytelny i estetyczny. Dyskutowane zagadnienia zostały w sposób przejrzysty uporządkowane w kolejnych rozdziałach i przedstawione są od zagadnień ogólnych ku bardziej szczegółowym. Myślę, że niepotrzebnie potraktowano pierwszą i ostatnią sekcję, czyli wstęp i wnioski jako

osobne numerowane rozdziały; konwencja pozostawienia tych części pracy w formie nienumerowanych sekcji wydaje się bardziej właściwa. Nieco problematyczne jest, że poszczególne rozdziały bardzo różnią się długością, na przykład rozdział 6 liczy niespełna 6 stron, rozdział 5 niespełna osiem, podczas gdy inne rozdziały potrafią mieć ponad dwadzieścia stron, rozdziały przedstawiające analizę – znacznie więcej. Myślę, że można byłoby uporządkować materiał, zwłaszcza w części teoretycznej, w bardziej wyważony sposób. Natomiast rzetelność analizy potwierdzona jest poprzez zamieszczenie obszernych (250 stron) załączników, które – jak wspomniano powyżej – zawierają listy analizowanych pasażów oraz dyskutowane fragmenty dyskursu politycznego ze wskazaniem funkcji zawartego w każdym z nich przysłowia na poziomie mikro i makro.

Tekst pracy, szczególnie w jej części teoretycznej sprawia wrażenie pisanego nieco pośpiesznie, chwilami cytaty są nieco niezręcznie umieszczane w kontekście pod względem składniowym i interpunkcyjnym (np. str. 17, także str. 26, 70), dobór słów bywa miejscami niedoskonały (np. „find out” dwukrotnie na stronie 27, brak „s” przy „speech act[s]” w podpisie tabeli 1), obecne są drobne braki na poziomie składni, czy też niedociągnięcia interpunkcyjne, głównie związane z użyciem zdań względnych (np. str. 26, brak przedimka – str. 11, brak przyimka, np. str. 12: „... analysis of the use [of] proverbs in ...”, str. 35: „to comment [on] reality...”). Centralna dla pracy definicja przysłowia pojawia się na stronie 28 i jest stosunkowo mało wyróżniona. Klarowność pracy byłaby wyższa, gdyby część pierwsza posiadała posumowanie wskazujące na istotne elementy teorii.

Mimo iż pod względem teoretycznym praca przedstawiona przez panią Paulinę Florczak pozostawia pewien niedosyt, należy przyznać, że sama analiza wybranego materiału jest rozbudowana, wnikliwa i ciekawa, wymagała bez wątpienia dużo czasu i zastanowienia. Przedstawione powyżej uwagi krytyczne nie umniejszają wartości pracy, myślę, że rozbudowanie uzasadnienia wyboru narzędzi badawczych, a w szczególności potwierdzenie świadomego wyboru wykorzystanych elementów z zakresu teorii aktów mowy w połączeniu z teorią argumentacji zniwelowałoby wątpliwości pojawiające się w tym kontekście, ponieważ wybór określonego podejścia jest w kontekście ocenianej pracy koniecznością.

Zaproponowana wizja parlamentarnego dyskursu politycznego, w którym przysłowia zanurzone są w aktach mowy na poziomie mikro, będąc częścią większego planu argumentacyjno-illokucyjnego na poziomie makro skojarzonego kooperacyjną między poziomową relacją jest warta uwagi, dyskusji i szerszego odniesienia. Ważne jest podkreślenie potencjału illokucyjnego przysłów, ich niedookreślenie poza kontekstem użycia i plastyczność w kontekście. Ważne też jest wskazanie ich frekwencji i sposobów w jaki przysłowia są wplatane w dyskurs parlamentarny, np. że mogą być wzmocnieniem argumentu,

ilustracją, wskazaniem drogi działania, mogą być eksponowane w różnych formach, np. poprzez stwierdzenia lub pytania retoryczne.

Reasumując, uważam, że przedstawiona do oceny praca została ciekawie zaprojektowana, rzetelnie wykonano i dobrze napisana. Magister Paulina Florczak z sukcesem połączyła perspektywę pragmatyczną i teoretyczno-argumentacyjną, aby w oryginalny sposób zbadać rozległy zakres brytyjskiego dyskursu parlamentarnego pod względem ilościowym i jakościowym. Moje uwagi zamieszczone powyżej wskazują przede wszystkim na potencjalne alternatywne rozwiązania i podejścia, nie kwestionują wartości ocenianej pracy. Uważam też, że praca po odpowiednim zredagowaniu zasługuje na publikację. **Praca pani magister Pauliny Florczak stanowi oryginalny i zauważalny wkład w rozwój językoznawstwa, a w szczególności socjopragmatyki, dlatego też wnoszę o dopuszczenie jej do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.**

Bibliografia:

Austin, John L. (1962/1975) *How to Do Things with Words*. Oxford: OUP.

Fetzer, Anita, & Iwona Witczak-Plisiecka (2021). Argumentative, political and legal discourse. In: Michael Haugh, Dániel Z. Kádár, & Marina Terkourafi (Eds.), *The Cambridge Handbook of Sociopragmatics* (pp. 520-543). Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108954105.027>

Jesensek, Vida. 2014. "Pragmatic and stylistic aspects of proverbs" in: Hrisztalina Hrisztova-Gotthardt – Melita A. Varga (eds.), *Introduction to paremiology. A comprehensive guide to proverbs studies*. Warszawa/Berlin: De Gruyter Open Ltd. 133-161.

Lewiński, Marcin. 2021. "Conclusions of Practical Argument: A Speech Act Analysis", *Organon F* 28 (2): 420-457.

Witczak-Plisiecka, Iwona (2013) *From Speech Acts to Speech Actions*. Łódź: Łódź University Press.

